

Lublin, 12.06.2024r.

Magdalena Łata

Instytut Filozofii i Socjologii

Instytut Nauk o Kulturze

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

w Lublinie

Streszczenie rozprawy doktorskiej *Metafora wizualna w przedstawieniach malarskich*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Marka Hetmańskiego i dr hab. Marty Kubiszyn, prof. UMCS

Przedłożona rozprawa doktorska stanowi efekt kilkuletnich badań nad zagadnieniem metafory wizualnej w przedstawieniach malarskich. Podjęcie tych zagadnień zainicjowały badania dotyczące możliwości zastosowania do analizy dzieła Jacka Malczewskiego pt. *Melancholia* narzędzi badawczych z zakresu lingwistyki kognitywnej, czego efektem był artykuł opublikowany w 2017 roku. W interpretacji tego obrazu zastosowałam głównie narzędzia badawcze wywodzące się z teorii integracji pojęciowej Gillesa Fauconniera i Marka Turnera. Prowadząc badania i poznając literaturę przedmiotu zaobserwowałam obiekcje wysuwane przez kognitywistów dotyczące możliwości poddawania analizie przedstawień malarskich, z uwagi na to, że są to przekazy monomodalne, czyli takie, którym nie towarzyszy tekst.

Zakładając, że obrazy malarskie są rodzajem przekazów monomodalnych, których treść może być połączona z tekstem literackim albo z tytułem dzieła, ale oddziałują one głównie za pomocą poziomu wizualnego, problematyka analiz pod kątem metaforyczności wymagała zatem wykroczenia poza ujęcia proponowane na gruncie lingwistyki kognitywnej i sięgnięcia po inne narzędzia badawcze, wywodzące się z historii sztuki, semiotyki oraz komparatystycznie z teorii poetyki, a tym samym – zastosowania ujęcia interdyscyplinarnego.

Na konieczność zastosowanie interdyscyplinarnego podejścia naprowadza także sam termin „metafora wizualna” łączący w swojej strukturze dwa odrębne pola badawcze, tj. tradycyjnie związane z problematyką metafory badania literaturoznawcze oraz na *visual studies*.

Dodatkową motywacją do kontynuowania badań dotyczących metafory wizualnej było odkrycie, że badacze podejmujący te zagadnienia na gruncie różnych dyscyplin prezentują wyraźnie odmienne stanowiska w kwestii definiowania metafory wizualnej oraz że nie ma spójnej podstawy terminologicznej odnoszącej się do tego zjawiska. Moim celem stało się zatem uporządkowanie istniejących ujęć i doprecyzowanie używanej terminologii.

W pierwszym rozdziale dysertacji przedstawiam ujęcia teoretyczne dotyczące metafory wizualnej, jakie są obecne w literaturze przedmiotu. Omawiam w nim także narzędzia badawcze wypracowane na gruncie różnych dyscyplin, do których będę odnosić się w analitycznej części pracy. Odniesienie się do zjawisk związanych z wizualnym oddziaływaniem przedstawięń malarskich wymagało poszerzenia metod badawczych o te z zakresu historii sztuki, takie jak analiza formalna i analiza ikonograficzno-ikonologiczna oraz wchodząca w skład teorii narracji Mieke Bal, teoria focalizacji. W tej części pracy rozpatruję także tropy metaforyczne pochodzące z teorii poetyki, w celu odnalezienia takich, które zachowują strukturalne podobieństwo do sposobów obrazowania. W rozdziale pierwszym poświęciłam też uwagę wybranym aspektom teorii semiotyki, ponieważ ujęcia semiotyczne dotyczą generowania znaczeń i tłumaczą złożony proces powstawania metaforyczności. W ostatniej części rozdziału odniosłam się do wybranych teorii językoznawstwa kognitywnego – teorii metafor konceptualnych, metafor prymarnych, modeli identyfikacji metafory wizualnej oraz teorii integracji pojęciowej. Na podstawie doświadczenia wynikającego z pracy nad artykułem o obrazie Malczewskiego, wyszłam z założenia, że narzędzia badawcze z teorii lingwistyki kognitywnej pozwolą wzbogacić analizy obrazów.

Następne trzy rozdziały poświęcone są analizom przedstawięń malarskich z wykorzystaniem wybranych narzędzi badawczych. Mając na uwadze fakt, iż tradycyjnie metafora rozpatrywana jest jako zjawisko językowe oraz stawiając sobie za cel przebadanie związku pomiędzy metaforą językową i wizualną, wybrałam trzy rodzaje przedstawięń malarskich, z których każdy jest przykładem różnego rodzaju powiązania obrazu z określonym tekstem literackim.

W rozdziale drugim analizuję ilustracje do baśni *Czerwony Kapturek*, które pochodzą z bogatego zbioru obrazów ogólnodostępnej platformy internetowej Pinterest. Ilustracja jest

rodzajem obrazu, który wykazuje najściślejszy związek z fabułą danego utworu literackiego. W rozdziale tym starałam się pokazać jak można opisać przedstawienia malarskie, żeby wyodrębnić struktury odpowiedzialne za tworzenie znaczeń metaforycznych.

W trzecim rozdziale kontynuuję proces analizy odnosząc się do wybranych plakatów teatralnych, operowych i filmowych autorstwa Andrzeja Pągowskiego i Rafała Olbińskiego. Funkcją plakatu, również połączonego z tekstem dramatu lub komedii, libretta operowego lub scenariusza filmowego, jest wskazanie na najistotniejsze wątki danego tekstu. W rozdziale tym kontynuuję zastosowanie narzędzi badawczych z poprzedniej części pracy w celu sprawdzenia, czy zamierzona wizualna synteza najistotniejszych treści fabuły, przyczynia się do wyboru innych sposobów obrazowania.

Ostatni rozdział dotyczy malarstwa nurtu symbolizmu – wybranych obrazów Jacka Malczewskiego i Ferdinanda Hodlera. Ten rodzaj przedstawień malarskich, uwolniony od jakichkolwiek funkcji ilustracyjnych, a także inspirowany nie jednym utworem, a raczej wieloma wątkami pochodzącymi z literatury, nacechowany intertekstualnymi i interobrazowymi treściami, oddziałuje w większym stopniu na poziomie wizualnym. Również dobór wykorzystywanych środków plastycznych jest inny niż w przypadku ilustracji i plakatów.

Interdyscyplinarne ujęcie zagadnienia metafory wizualnej ukazuje nowe perspektywy badawcze, pełniej wykorzystujące możliwości interpretacji dzieł malarskich. Dopiero zastosowanie narzędzi badawczych pochodzących z różnych dyscyplin naukowych oraz komparatystyczne ich zestawienia dają możliwość pogłębionej analizy struktur wizualnych, które stanowią podstawę odnajdywania i rozumienia przekazów metaforycznych zawartych w przedstawieniach malarskich, szczególnie nośnych w czasach migrującej ku obrazowości kultury.